

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI ERZİNCAN TARİHİ SEMPOZYUMU
26- 28 EYLÜL 2019 ERZİNCAN
BİLDİRİLER KİTABI

EDİTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi Kemal Taşcı

Dr. Öğr. Üyesi Kader Altın

Dr. Öğr. Üyesi Salih Kaymakçı

ERZİNCAN 2019

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI ERZİNCAN TARİHİ SEMPOZYUMU
26-28 EYLÜL ERZİNCAN
BİLDİRİLER KİTABI

EDİTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi Kemal Taşçı

Dr. Öğr. Üyesi Kader Altın

Dr. Öğr. Üyesi Salih Kaymakçı

Bu kitabın tüm hakları Erzincan Valiliği'ne aittir.
Kitapta yer alan bildirimlerdeki tüm sorumluluk yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Haberleşme Adresi:

Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Atatürk Mahallesi Kültür Merkezi
Barış Manço Park İçi
Telefon:0 446 214 30 79
Faks:0 446 214 80 22
E-Posta:iktm24@kulturturizm.gov.tr

ISBN: 978-975-17-4432-6

**2617 NUMARALI 1841 TARİHLİ GERCANİS (REFAHIYE) NÜFUS
DEFTERİNE GÖRE GERCANİS KAZASININ DEMOGRAFİK ve SOSYO
İKTİSADİ YAPISI**

Muhammed KÖSE* -İ. Kurtcebe AKKUŞ -İsmail DOĞAN*****

ÖZET

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri nüfus her zaman önem taşımıştır. Osmanlılar, gelir sağlama, savunma, fetih için asker toplama, arazi nüfusu belirleme ve vergi toplama ile ilgili kayıtların tutulmasına özel bir önem vermişlerdir. Genel olarak belirli olay ve dönemlere göre yürütülen bu tahrirlerin(yazım/sayımların) başlangıcı Osmanlı'nın kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. Osmanlı Devleti'nde sayımlar daha çok askeri mahiyette yapıldığı için sayımlara kadın nüfusunun dahil edilmediğine şahit olmaktayız II. Mahmud dönemi ile birlikte modern anlamda nüfus sayımları yapılmaya başlanmıştır. Tutulan nüfus defterleri içerikleri bakımından yalnız kişi sayısını vermekle kalmayıp bunun yanında defterin tutulduğu mahal hakkında bölgede yaşayanların meslekleri, fiziki özellikleri, bölgenin idari yapısı gibi çeşitli önemli bilgileri de ihtiva etmektedir.

Çalışmada H. 1256/M. 1840/1841 tarihli ve 2617 numaralı Refahiye kazasına ait nüfus defteri konu edilmiştir. Bu defterdeki Müslim ve gayrimüslim nüfus ile ilgili kayıtların transkripsiyonu yapılarak elde edilen bilgiler doğrultusunda Refahiye kazasının demografik, iktisadi ve sosyal yapısı hakkında edilecek olan verilerden yola çıkılarak kaza hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Defterleri, Osmanlı Devleti, XIX. Yüzyıl, Refahiye

* Dr. Öğrt. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, muhamkose@gmail.com;

** Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, , i.kurtcebe24@gmail.com

***, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
doganismail860@gmail.com;

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde, başta fethedilen yerler olmak üzere ülke genelinde yaşayan halkın sayımı yapıldı. Özellikle vergi ve askerlik işleri için kayıtların tutulması büyük önem arz etmekteydi. Osmanlı arşivlerinde yer alan tahrir, avarız, cizye, temettuat defteri, vilayet salnameleri, nüfus yoklama ve sayım defterleri, Osmanlı dahilinde yaşayan halkın demografik istatistiklerini ihtiva eden kaynaklardır.¹ Osmanlı'da nüfus sayımı denilebilecek ilk çalışmalar tahrir şeklinde yürütülmekteydi. Tahrirlerin amacı öncelikle vergi durumunu, vergi mükelleflerini belirlemeye yönelikti. Bu çalışmalar Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadar geriye gitmektedir.² XIX. yüzyıla gelindiğinde Sultan II. Mahmud döneminde yeni vergilendirme sistemi doğrultusunda 1831-1838 yılları arasında nüfus sayımı yapıldı. Vergilendirme ve askeri amaçla yapılan bu sayımla adil bir vergilendirmeye gidilecekti.³ Sayımlarda hane reisi ve hanede yaşayan diğer erkeklerin kaydı tutulmuştur. Kayıtlarda kişilerin ismi, mesleği, yaşı, fizikî olarak betimlemesi, varsa lakabı, rahatsızlığı gibi kişiyi tanımlayacak genel özellikleri kayda geçirilmiş, böylece Osmanlı nüfusunun demografik istatistikleri çıkarılmıştır. Nüfus sayımlarının yürütülmesi, defterlerin tutulması, muhafazası vs. işleri yürütmek amacıyla da 1831 yılında Ceride Nezareti oluşturulmuş ve bürokratik işler buraya verilmiştir.⁴ Nüfus sayımlarına ilişkin çalışmalar zaman zaman yapılan değişikliklerle bu minvalde devam ettirilmiş ve Osmanlı'nın toplum yapısı, demografisi açısından günümüze ışık tutan önemli bir kaynak vazifesi almıştır.

Erzincan'ın ilçesi olan Refahiye, şehrin batısında İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin kesiştiği bir bölgede yer almaktadır. Coğrafi olarak dağlık bir bölge olması dolayısıyla yazları ılık, kışları ise sert ve bol yağışlı bir iklimi sahiptir.⁵ Refahiye, Osmanlı son dönemlerine kadar Gercanis adı ile anılan Günyüzü köyünün bulunduğu yerdedir. Dağlık ve sarp bir bölgede olmasından dolayı daha sonra şimdiki yerine taşınmıştır. Osmanlı kayıtlarında Gercanis ismi bölgenin ormanlı ve sularının bolluğuna, havasının temizliğine ithafen refah veren, huzur veren yer anlamında Refahiye olarak değiştirilmiştir.⁶ Gercanis, Kemah Sancağına bağlı bir nahiye iken 1881'de yapılan değişikliklerle kaza yapılmış ve Erzincan Sancağına bağlanmıştır.⁷ O tarihten bu yana Refahiye, Erzincan'a bağlı idari birim olarak devam etmektedir. Yapılan bu çalışmada Refahiye'nin H.1256 (M.1841) tarihli nüfus defterinin ihtiva ettiği bilgiler doğrultusunda defterin tutulduğu dönem itibarıyla demografik yapısına ışık tutulmuştur.

1. Defter Tanıtımı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi NFS.d. 2617 numaralı defter Refahiye, defterin tutulduğu dönemki ismiyle Gercanis, kazasına ait nüfus verilerini içermektedir. Hicri 12 Ramazan 1256 başlangıç tarihli defter 23x61 ebatlarında ciltsiz ve 382 varaktan oluşmaktadır. 1, 181 ve 183. varaklar boştur. Defter iki kısımdan oluşmaktadır; ilk 341

¹ Salih Akyel, Savaş Sertel, "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği", *Journal of History and Future*, C. 1, S. 1, Aralık 2015, s. 80-81.

² Mehmet Güneş, "Osmanlı Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Akademik Bakış Dergisi*, C. 8, S. 15, Kış 2014, s. 223.

³ Muhammed Köse, *Kayseri Şehri (1830-1840)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2015, s. 73.

⁴ Güneş, *Osmanlı Nüfus Sayımları...*, s. 227.

⁵ <https://www.refahiye.bel.tr/belediye/1/Coğrafi+Konum> Erişim tarihi: 29.10.19

⁶ Adem Başbüyük, "Gercanis ve Kuruçay Kazalarının XVII. Yüzyıl Ortalarındaki Nüfus ve Yerleşme Özellikleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 17, S. 28, 2012, s. 93.

⁷ Yücel Kaplanoğlu, *Refahiye'nin Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2009, s. 5

varakta Müslim nüfusa ait veriler, geri kalan kısmında ise Gayrimüslim nüfusa ait veriler bulunmaktadır.

Defterde Refahiye kazasının karye ve mezarlarını içeren toplam 118 yerleşim yerindeki erkek nüfusa ait verilerin kaydı tutulmuştur. Buna göre bu yerleşim yerlerinin 104'ünde yalnızca Müslim nüfus bulunmaktaydı. 2 yerleşim biriminde sadece Ermeni, iki yerleşim biriminde Müslüman ve Ermeni nüfus birlikte, 6'sında sadece Rum ve 4 yerleşim biriminde ise Müslim ve Rum nüfus bir arada bulunmaktaydı. Kayıtlarda haneler ve kayda geçen kişiler numaralandırılmıştır. İlk olarak hane sahibi bilgileri yazılmış ardından da hanede sakin diğer erkek nüfus kaydı tutulmuştur. Bununla birlikte kişilerin aile ismi, adı, fiziki özellikleri, yaşı ve varsa mesleği siyah mürekkep ile; hastalık, göç, askerlik, tımarlı olma gibi diğer özellikler de kırmızı mürekkep ile kişi bilgilerinin hemen altına yazılmıştır. Ayrıca Ermeni nüfusun gelir durumu “*evsad*” ve “*alâ*” olarak belirtilmişken Rum nüfus kaydında gelir durumunu belirten bu ifadeler yer verilmemiştir.

Yaşlar “*sinn*” işareti ile yazılmış olup, bir kişi haricinde yaş gruplarına göre herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Hoprek karyesinde ikamet eden 22 numaralı hane reisi *Ahmed oğlu Çiftçi Ali*'nin yaşı yerine güçlü kuvvetli anlamına gelen “*tuvana*”⁸ kelimesi ile belirtilmiştir.⁹ Ayrıca ikiz olan bireyler de kırmızı mürekkeple, “*tev'em*” kelimesiyle kaydedilmiştir. Örneğin defterde kayıtlı Kayı karyesi 9. hanesinde ikamet eden *Keleş Mehmed oğlu orta boylu sarı sakallı Çiftçi Veysel*'in oğulları olup 27. ve 28. sıra numarasıyla kaydedilen bir yaşındaki *Mehmed Şerif* ve *Hüseyin* isimli ikiz kardeşler “*tev'em*” kelimesiyle kaydedilmiştir. Kişilerin fiziki özellikleri boy, sakal ve bıyık durumları, *Aşçı Ahmed oğlu uzun boylu siyah sakallı rençber Hüseyin* ve *Aşçı Abdullah oğlu orta boylu sarı bıyıklı çiftçi İnalet*, şeklinde tasvir edilmiştir. Askerlik görevini yerine getiren kişiler de “*Redif, Redif Çavuş, Mansure'de, Mansure'de Onbaşı*” gibi ifadelerle belirtilmiştir. Kazadan giden ve kazaya gelen kişiler de isimlerin alt tarafında kırmızı mürekkeple, eğer varsa tarihiyle birlikte, 55 şeklinde kaydedilmiştir. Lakin çalışmada bir karışıklığa sebep olmaması açısından, tarafımızca iki haneli rakamların başına “12” sayısı eklenmiştir. Böylelikle “55” rakamının H.1255 yılı olduğu okuyucu tarafından anlaşılması sağlanmıştır. Ayrıca aynı hane içerisinde aynı yere giden, gelen veya aynı askerlik görevini ifa eden kişiler için tekrardan kaçınmak için “*bu dahi*” ifadesi kullanılmıştır. Bu durum H-1233-M.1817-18 tarihinden H-1256-M.1840-41 tarihine kadarki kayıtların genelinde geçerliliğini korumuştur. Ancak her yer değişikliğinin tarihi belirtilmemiştir. Hane sahibi dışındaki kişiler kaydedilirken hane sahibine olan akrabalık durumu belirtilerek yazılmıştır. Örneğin “*oğlu, hafidi, ammusi, ammuzadesi, oğulluğu damadı,*” akrabalık derecesini simgeleyen kelimeler sıklıkla; “*akrabası, babası, kayınpederi*” ifadeleri de birer kez kullanılmıştır. Yine tımar sahibi kişiler de belirtilirken kişi adının hemen alt tarafına kırmızı mürekkeple “*tımarlı süvari, tımarlı mütekaüdü*” gibi ifadelerle kaydedilmiştir. Son olarak, kişilerin varsa hastalık veya özür gibi durumları da aynı şekilde kişi isimlerinin altına kırmızı mürekkep ile ilave edilmiştir.

2. Refahiye Kazası Dâhilindeki Yerleşim Birimlerinin İsim ve Nüfusları

Gercanis (Refahiye) kazası dahilinde Müslüman nüfusun toplam 109 karye ve mezra yerleşim biriminde ikamet ettiği tespit edilmiştir. Bu 109 yerleşim yerindeki mevcut 1.940 hanede 6.336 erkek nüfus kaydına rastlanmıştır. Buna karşın defterin, Müslüman erkek nüfus bilgilerinin verildiği son sayfasında hane sayısı 1.890, erkek nüfus sayısı ise 5.906 olarak kaydedilmiştir. Bu aradaki farkın, ya sayımı yapan kâtibin yanlış toplama

⁸ Tüvânâ; güçlü kuvvetli. Bk: Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2009, s.1115.

⁹ NFS.d. 2617 vrk. 46

hesaplamasından, ya da kaydı tutan kişinin göç eden hane halkını veya askere gidenleri hesaba katmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın temel kaynağını teşkil eden 2617 numaralı Refahiye nüfus defterinde Gayrimüslim nüfusun yerleşik olduğu 14 yerleşim birimi kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre 4 yerleşim biriminde Ermeni nüfus ve 10 yerleşim biriminde ise Rum nüfus ikamet etmekteydi. Gayrimüslim nüfusun yaşadığı 14 yerleşim biriminde toplam 179 hane mevcut olup yine bu 179 hanede toplam 756 erkek nüfus barınmaktaydı. Ayrıca 179 hanenin 59'unda Ermeni erkek nüfus ki bunların sayısı 309 idi, 120'sinde de Rum erkek nüfus, bunların sayısı da 447 idi, yaşamaktaydı. Yine Müslim nüfus kayıtlarında olduğu gibi Gayrimüslim kayıtlarında da defterde verilmiş olan toplam hane ve nüfus sayısı ile bizim tespit ettiğimiz sayılar uyuşmamaktadır.

Gayrimüslim nüfus ile ilgili dikkat çeken bir başka husus ise; Ofuz (Ofur)¹⁰ karyesinde ikamet edenlerin *Karahisar-ı Şarki*'den, Keğadi karyesinde ikamet edenlerin de Bekerîç/Pekerîç karyesinden müste'cir, yani kiracı, olarak gelip buralara yerleşmeleri idi.¹¹ Rum nüfusun ise Gümüşhane Madenin'den gelip buralara yerleştiği tespit edilmiştir. 19. Yüzyılda Gümüşhane'de yaşayan Ermeni ve Rum nüfusun çeşitli sebeplerle göç ettikleri bilinmektedir. Göç edilen bölgeler arasında Gercanis yani Refahiye de bulunmaktaydı. Nitekim bu Rum nüfusunun da yapılan göçler sonucunda bölgeye gelerek yerleştikleri düşünülmektedir.¹²

Kaza dahilinde incelenen dönemde en kalabalık yerleşim yeri toplam 71 hanede 210 erkek nüfusun meskûn olduğu Ernek Karyesi iken; 2 hanede 9 erkek nüfusun meskûn olduğu Uzan Karyesi ise en az kişinin yaşadığı yerleşim yeri idi. Ancak hane sayısına bakıldığında ise Gülan Şadyay Aşireti, 74 hane ile, en fazla haneye sahip yerleşim birimiydi. Bununla birlikte 2 hane ile Uzan Karyesi ve Koçi Mezrası ise en az haneye sahip yerleşim yerleriydi. Aşağıdaki tabloda Refahiye (Gercanis) kazasına bağlı yerleşim birimlerinin toplam hane ve nüfus bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo. 1: Müslim nüfusun ikamet ettiği karye ve mezralar.¹³

	Karye/Mezra	Yeni İsmi	Hane	Nüfus
1	Conur Karyesi	Alaçayır Köyü	37	140
2	Küçük Karyesi		7	24
3	Laleli Karyesi	Laleli Köyü	8	26
4	Elmalı Karyesi	Elmalı Köyü	18	67
5	Handudi Karyesi		15	61

¹⁰ Ermeni nüfusun yaşadığı karyenin ismi defterde "Ofur" olarak yazılmıştır. Ancak kaydın başında bu kişilerin aslı *Karahisar-ı Şarki*'den oldukları, mezbur karyede müste'cir, yani kiracı, olarak buldukları belirtilmiştir. Defterde Müslim nüfusun yaşadığı "Ofuz" karyesinin de bulunmasından dolayı "Ofuz" ve "Ofur" karyelerinin aynı yer oldukları ve Ofur'un yanlış yazıldığı düşünülmektedir. Ermenilerin meskûn olduğu karye tarafımızca "Ofur" yerine "Ofuz" olarak kaydedilmiştir.

¹¹ NFS.d 2617 vrk. 356; NFS.d 2617 vrk. 357.

¹² Kemal Saylan, "XIX. Yüzyılda Gümüşhane Sancağı'nda Yaşanan Gayrimüslim Göçleri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.20, 2016, s. 283-284.

¹³ Defterde yer alan karye ve mezralardan günümüzdeki ismi tespit edilenler belirtilmiştir.

6	Gedek Karyesi	Kedek Köyü	16	59
7	Eskidi Karyesi		17	71
8	Sanek Karyesi		19	71
9	Diken Karyesi		4	22
10	Keçegöz Karyesi	Keçegöz Köyü	5	26
11	Kelyolas/Gelbulas Karyesi	Bölüktepe Köyü	6	26
12	Gölan Şadyay Aşireti Karyesi	Gülensu/Hıştolar Köyü	74	196
13	Hoprek Karyesi	Yardere Köyü	36	103
14	Çalıklar Karyesi		13	43
15	Alamelik Karyesi	Yağlıçayır Köyü	13	35
16	Ağtin Karyesi		8	20
17	Yeniköy Karyesi	Yeniköy Köyü	10	23
18	Cengerli Karyesi	Cengerli Köyü	24	71
19	Melik Karyesi	Yurtbaşı Köyü	14	52
20	Asergeh/Esirgâh Karyesi	Doğandere Köyü	11	25
21	Gersen/Kersen Karyesi	Kersen Köyü	16	54
22	Haçe/Haçır Karyesi	Aydıncık Köyü	5	21
23	Gerd Karyesi		55	178
24	Keğadi /Kiğadi Karyesi	Özdamar Köyü	18	47
25	Yeç Karyesi		14	51
26	Ahur Karyesi	Cevizlik Köyü	12	30
27	Selamen Karyesi		3	11
28	Amusa Karyesi	Amusa Köyü	21	88

29	Şiğar Karyesi		8	23
30	Salut Karyesi	Salur Köyü	7	28
31	Ernek Karyesi	Doğanbeyli Köyü	71	210
32	Çorihil Karyesi		37	93
33	Züger/Zevker Karyesi	Çatalçam Köyü	65	189
34	Mendamlı Karyesi		24	80
35	Mahmir/Mahmer Karyesi	Çukuryazı Köyü	7	32
36	Bağdaçor/Buğdaçar Karyesi	Damlaca Köyü	14	41
37	Çat Karyesi	Çat Köyü	28	83
38	Mendalas/Mondulas Karyesi	Dolaylı Köyü	9	32
39	Ulutarla Karyesi		11	29
40	Ofuz Karyesi	Alapınar Köyü	26	79
41	Gülüksür Mezrası		7	31
42	Kadiviren Karyesi		26	89
43	Haçerki/Haçirge Karyesi	Bakacak Köyü	6	14
44	Kadiviren Mezrası		11	53
45	Boldur Karyesi		8	19
46	Obruk Karyesi		10	50
47	Karayaprak Karyesi	Karayaprak Köyü	9	41
48	Göksekü/Göksükü Köyü	Gökseki Köyü	28	100
49	Perçem Karyesi	Perçem Köyü	14	51

50	Vank Karyesi	Kıran-tepe Köyü	11	44
51	Çatak Karyesi	Çatak Köyü	5	13
52	Tazı-pıgarı Karyesi	Gazı-pınarı Köyü	20	67
53	Gülüksür Karyesi	Aşağısütlü Köyü	42	117
54	Koçi Karyesi		21	66
55	Mülk Karyesi	Çamlımülk Köyü	6	19
56	Çaltu Karyesi	Çaltu Köyü	4	11
57	Tepe Mezrası	Tepe Köyü	10	34
58	Gül Mezrası		10	34
59	Koçi Mezrası		2	11
60	Yatuk Karyesi		16	42
61	Kalur Karyesi	Baştosun Köyü	16	49
62	Lorut Mezrası	Yaylabeli Köyü	16	41
63	Kızıl Eniş Mezrası	Kızılınış Köyü	24	78
64	Çukurçimen Mezrası	Çukurçimen Köyü	14	27
65	Azzesi Karyesi		54	174
66	Ekeçük Karyesi	Ekeçik Köyü	32	103
67	Lorut Karyesi		6	25
68	Bolgadi Mezrası		7	17
69	Miküler Mezrası		14	27
70	Gölcük Mezrası	Kaçakköy Mezrası	6	13
71	Hanzar Karyesi	Tekneçik Köyü	51	177
72	Ekrek Karyesi	Ulacak Köyü	30	108

73	Sepdekin/Siptiğin Karyesi	Olgunlar Köyü	20	86
74	Kürt Kendi Karyesi		26	73
75	Koşçalı Karyesi		11	34
76	Herven Karyesi		16	53
77	Kalkancı Karyesi	Kalkancı Köyü	28	93
78	Hacı Kendi Karyesi	Hacı Köy	16	61
79	Hüseyin Şeyh Karyesi	Avşarözü Köyü	17	55
80	Ağca Kendi Karyesi		4	14
81	Hüseyin Şeyh Mezrası		16	46
82	Livir/Divir Karyesi	Pınaryolu Köyü	48	162
83	Başgercanis Karyesi		19	70
84	Belenser Karyesi	Çamdibi Köyü	8	41
85	Aşiret Mezrası		7	19
86	Gezgen Aşireti Mezrası		6	15
87	Sakoğlu Karyesi		8	35
88	Yazu Karyesi	Yazı Köyü	21	88
89	Şayeb Karyesi	Şaip Köyü	15	44
90	Karasu Karyesi	Karasu Köyü	8	24
91	Alakilise Karyesi	Akarsu Köyü	25	101
92	Alb/Aleb Kendi Karyesi		47	117
93	Uzan Karyesi		2	9
94	Çavuş Karyesi	Çavuş Köyü	6	20
95	Aşut Karyesi	Aşut Köyü	16	45

96	Bıçer Karyesi	Bıçer Köyü	14	63
97	Bulak Karyesi	Ortagöze Köyü Mezrası	7	22
98	Kayı Karyesi	Kayı Köyü	36	108
99	Bardık Karyesi	Ortagöze Köyü	13	42
100	Maksud Sevdik Karyesi	Alameşe Mezrası	15	51
101	Saruhan Karyesi	Sarhan Köyü	25	65
102	Tulu Karyesi	Tülü Köyü	8	24
103	Salur Karyesi	Salur Köyü	7	34
104	Zehreb/Zöhrep Karyesi	Aydoğan Köyü	25	118
105	Oğlan Yusuf Karyesi	Aslanyusuf Köyü	8	23
106	Tahir Mezrası	Konak Köyü Mezrası	4	10
107	Köset Karyesi (Kös?)	Yıldızören Köyü	22	81
108	Küçük Aşiret Karyesi		14	33
109	Alacahan Karyesi	Kürelilik Köyü Mezrası	15	64

Tablo. 2: Gayrimüslim nüfusun ikamet ettiği yerleşim yerleri.¹⁴

Karye	Millet	Hane	Nüfus
Sarpul Karyesi	Ermeni	32	189
Edzesni Karyesi	Ermeni	23	102
Ofuz Karyesi*	Ermeni	2	11
Keğadi Karyesi*	Ermeni	2	7
Mendelas Karyesi*	Rum	20	56

¹⁴ Müslim ve Gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı yerleşim yerleri * ile işaretlenmiştir.

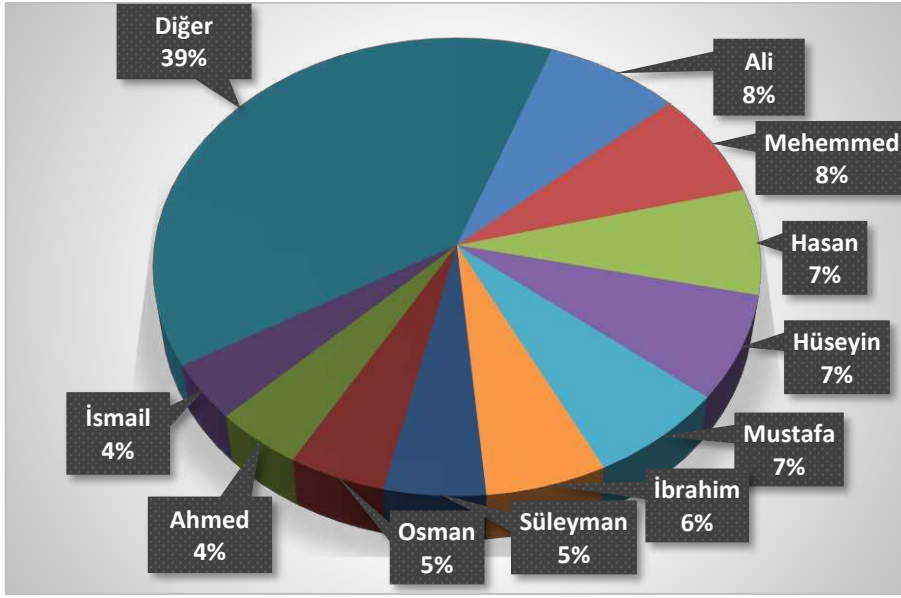
Koymak Mezrası	Rum	7	16
Mendamlı Karyesi*	Rum	6	22
Haraba Karyesi	Rum	12	48
Kırçatak Karyesi	Rum	10	47
Köfna Karyesi	Rum	12	54
Posur Mezrası	Rum	10	47
Alaca Han Karyesi*	Rum	17	64
Hüseyin Şeyh Mezrası*	Rum	9	33
Kadı Kendi Karyesi	Rum	17	60

3. İsimler

Nüfus defterinde kişiler “Hasan oğlu Hüseyin” veya “Hüseyin veled-i Hasan” şeklinde kaydedilmiş olup, kullanılan isimler tespit edilirken kişilerin babalarının ismi sayılmamıştır. Yapılan sayıma göre toplam 206 muhtelif isim tespit edilmiştir. Bu isimlerden 115’i 3 veya daha az kez kullanılmıştır. Kullanılan isimler arasında Cebrail’den bozulma Cebo, Hamit’ten bozulma Hemo, Abdullah’tan bozulma Abdo ve Mehmet’ten bozulma Mamo gibi kırma/kısaltma isimler de bulunmaktadır. Ayrıca defterde Muhammed ismi Mehmed ve Mehemed olarak iki farklı şekilde kaydedildiğinden, bu isimler sayılırken birbirlerinden ayrı tutulmuştur.

Kaza genelinde Müslüman erkeklerin kullandıkları isimlere bakıldığında, en çok Arapça kökenli erkek isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Peygamber, Ehl-i Beyt ve Ashab-ı kiram’ın isimlerine sık sık rastlanmaktadır. Kaza genelinde en çok kullanılan isim 496 kişiye verilen Ali ismidir. Bunun dışında *Mehemed (479)*, *Hasan (471)*, *Hüseyin (466)*, *Mustafa (432)*, *İbrahim (373)*, *Süleyman (313)*, *Osman (299)*, *Ahmed (272)*, *İsmail (252)*, *Yusuf (225)*, *Halil (220)*, *Ömer (182)*, *Bekir (160)*, *Abdullah (159)*, *Mehmed (135)*, *Mahmud (110)* isimleri kazada en çok kullanılan isimlerin başında gelmekteydi. Bunun yanı sıra kaza dâhilindeki 22 erkek nüfustan bazısının ismi yazılmadığından bazısının ismi ise mürekkebin dağılmasından ötürü tespit edilememiştir.

Grafikte de görüldüğü üzere Refahiye (Gercanis) kazası dâhilinde en çok tercih edilen 10 erkek ismi, kazada toplam kullanılan isimlerin %61’ine denk gelmekteydi.

Gayrimüslim nüfus Ermeni ve Rum olmak üzere iki ayrı milletten olduğundan isimleri de birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bundan dolayı değerlendirmeye alırken birbirlerinden ayrı tutulmuştur. Buna göre Ermeniler arasında 97 farklı isim tespit edilmiştir ve bu isimlerden en çok kullanılanı 22 adet ile Kirkor isimdir. Rum nüfusa bakıldığında da 80 farklı isime rastlanılmıştır ve en çok kullanılan isim 45 adet ile Yani'dir. Bu iki millete ait en çok kullanılan diğer isimler ise tablo.3 ve tablo.4'te gösterildiği gibidir.

Tablo. 3: Ermeni erkek nüfusun en fazla kullandıkları isimler.

Kirkor	Arvet	Serkis	Vartan	Haçok	Marderos
22	20	15	12	10	20
İkob	İvaş	Kalos	Mıgırdiç	Toros	Hazar
18	8	8	8	8	7

Tablo. 4: Rum erkek nüfusun en fazla kullandıkları isimler.

Yani	Nikol	Penayun	Kostan	Bavli	Todor
45	30	30	29	24	24
Yorgi	Yever/Yor	Dimitri	Kiragi	Tınas	Elya
17	17	15	11	10	9

4. Lakaplar

Kişilerin lakapları birçok özellik dikkate alınarak belirtilmiştir. Genellikle kişilerin meslekleri, fiziksel özellikleri, dini ve sosyal statüleri, hangi bölge, şehir veya milletten oldukları gibi durumlar, kullanılan aile isimleri ve lakaplar üzerinde etkili olmuştur. Kişilerin kaydı tutulurken kullanılan lakap ve unvanlara bakıldığında, en çok kullanılan unvanın, aynı zamanda dini bir statü de ifade eden, *Molla* (52) olduğu tespit edilmiştir. Bunu *Efendi* (18) ve *Hacı* (17) unvanları takip etmektedir. Bunların dışında incelenen dönemde mezkûr defterde anlaşıldığı kadarıyla yalnızca Müslüman erkekler lakap kullanmış, Gayrimüslim nüfusta herhangi bir lakap kaydına rastlanılmamıştır. Defterde 21 farklı lakap daha tespit edilmiştir. Bu lakap ve unvanlar; *Tatar*(5), *Küçük*(4), *Derviş*(3), *Deli*(3), *Hafiz*(2), *Kel*(2), *Çavuş*(2), *Şeyh*(2), *Kara*(2), *Hoca*, *Tımarlı*, *Sancaktar*, *Elmacı*, *Ağca*, *Kır*, *Kürt*, *Güllü*, *Sekeryan*, *Beş*, *Şihdar* ve *Keşeker* idi.

5. Meslekler

Kaza genelinin kırsal bir bölge olması dolayısıyla halkın icra ettiği meslekler de bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu doğrultuda mezkûr defterde Refahiye (Gercanis) kazası ahalisinden 1.715 kişinin icra ettiği 14 farklı meslek tespit edilmiştir. Zira en fazla icra edilenler mesleklerin başında sırasıyla *Rençber* (810), *Çiftçi* (786) ve *Şuban* (57) gelmekteydi. Aynı şekilde Refahiye kazası ahalisinin icra ettikleri meslekler tablo.5'te liste halinde verilmiştir.

Tablo. 5: Refahiye (Gercanis) kazası dâhilindeki meslekler.

Rençber	Çiftçi	Şuban¹⁵	Hizmetkâr	Hamal	Ahenger¹⁶	Sâil¹⁷
810	786	57	19	19	8	6
Boyacı	Kavas¹⁸	Çerçi	Kayıkcı	Kâtip	Katırcı	Kariz
3	2	1	1	1	1	1

Yukarıda zikredilen mesleklerin dışında incelenen dönemde 2617 numaralı Refahiye (Gercanis) nüfus defterinden, dini ve idari görevleri yerine getiren imam ve muhtarlardan, yalnızca 10 karyede 1 muhtar ve 10 imam olmak üzere, toplam 11 kayıt tespit edilmiştir. Bunlar dışında gayrimüslim nüfus arasında 10 adet Keşiş'e rastlanmıştır.

Tablo. 6: Kaza dâhilinde muhtar ve imamları gösteren tablo.

Görev	Karyesi	Kişi
İmam	Sanek Karyesi	Ali oğlu İmam Molla Hasan

¹⁵ Şuban: Çoban, Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası, 1978, s. 1199

¹⁶ Ahenger: Demirci, Bk. Devellioğlu, s.19

¹⁷ Sâil: Dilenci, Bk. Devellioğlu, 1096

¹⁸ Kavas: Elçilik veya konsolosluklarda koruma memuru durumundaki özel kıyâfetli kimse. Bk. <http://www.lugatim.com/s/kavas> (erişim tarihi: 29.10.19)

İmam	Hoprek Karyesi	Ovacıklı oğlu İmam Ali Hoca
Muhtar	Hoprek Karyesi	Ahmed oğlu Abdullah
İmam	Melik Karyesi	Kasab Mustafa oğlu Hasan Efendi
İmam	Gerd Karyesi	Molla Ahmed oğlu Osman Efendi
İmam	Ernek Karyesi	Sofi oğlu Mahmud Efendi
İmam	Hanzar Karyesi	Kürt Ali oğlu Süleyman Efendi
İmam	Kalkancı Karyesi	Kara Molla oğlu Bekir Efendi
İmam	Hüseyin Şeyh Karyesi	Molla Hüseyin oğlu Molla Mehmed
İmam	Livir Karyesi	Cellah oğlu Mehmed Efendi
İmam	Ala Kilise Karyesi	Osman oğlu Molla Veli

6. Fizikî Özellikler

Defterde kaydı tutulan kişileri betimlemek için boy, sakal ve bıyıklarına göre kayıtlar tutulmuştur. Kişilerin boyları, orta boylu, uzun boylu ve kısa boylu; sakalları, siyah, sarı, kumral, kır, ak, köse sakallı ve matruş; bıyıkları ise siyah, sarı, kumral, kır ve ter bıyıklı olarak kayda geçilmiştir. Bunların yanı sıra 15-22 yaş aralığındaki gençleri betimlemek için de şabb (303) ve şabb-ı emred(353) kavramları kullanılmıştır. Geri kalan detaylar tablo.7 ve tablo.8'de belirtilmiştir

Tablo. 7: Müslim nüfusun fizikî özellikleri

Sakal Grubu	Adet	%	Bıyık Grubu	Adet	%	Boy Grubu	Adet	%
Siyah Sakallı	438	29	Siyah Bıyıklı	687	56	Orta Boylu	2193	79
Sarı Sakallı	92	6	Sarı Bıyıklı	139	11	Uzun Boylu	405	15
Kumral Sakallı	174	12	Kumral Bıyıklı	251	20	Kısa Boylu	176	6
Kır Sakallı	492	32	Kır Bıyıklı	20	2			
Ak Sakallı	277	18	Ter Bıyıklı	135	11			
Köse Sakallı	45	3						
Matruş¹⁹	3							

¹⁹ Matruş: Sakalı traş edilmiş. Bk. Devellioğlu, s. 701.

Tablo 8: Gayrimüslim nüfusun fizikî özellikleri

Sakal Grubu	Adet	%	Bıyık Grubu	Adet	%	Boy Grubu	Adet	%
Siyah Sakallı	9	11	Siyah Bıyıklı	82	34	Orta Boylu	201	62
Sarı Sakallı	6	8	Sarı Bıyıklı	87	36	Uzun Boylu	36	11
Kumral Sakallı	2	3	Kumral Bıyıklı	47	19	Kısa Boylu	86	24
Kır Sakallı	43	55	Kır Bıyıklı	16	6			
Ak Sakallı	16	20	Ter Bıyıklı	12	5			
Matruş	2	3						

7. Engelli ve Hastalar

Kişilerin hastalık ve engel durumları da defterde yer verilen kişilere ait önemli ayrıntılardır. Buna göre. Söz konusu defter kayıtlarında 133 kişide 21 hastalık ve engel durumu tespit edilmiştir. Kaza dâhilinde ikamet eden erkek nüfusta en fazla rastlanan hastalık ve özür durumunun başında 30 kişiyle A'rac, 14 kişiyle Ma'zur-ul yed ve 14 kişiyle Meftuk gelmekteydi. Diğer muhtelif hastalık ve özür durumları tablo.9'da listelenmiştir.

Tablo. 9: Kaydı tutulan engelli ve hastaların sayısını gösteren tablo.

<i>A'rec</i> ²⁰	<i>Meftuk</i> ²¹	<i>Yekçeşm</i> ²²	<i>Ma'zur-ul Yed</i>	<i>A'ma</i>	<i>Ma'zur-ul Ayn</i>
30	14	13	11	8	8
Meczub	Ma'zur-ul Kadim	Mecruh ²³	Asem ²⁴	Çolak	Mariz ²⁵
7	6	5	5	5	3
Masru ²⁶	Mecnun	Ahras ²⁷	Ma'zur-ul ...	Mefluc ²⁸	Âlil ²⁹
3	3	2	2	2	1
Ebkem ³⁰	M'azur ³¹	Topal			
1	1	2			
					TOPLAM: 133

²⁰ A'rec: Topal.

²¹ Meftuk: Fıtkılı. Bk. Devellioğlu, s.717

²² Yekçeşm: Tek gözlü. Bk. Devellioğlu, s. 1393.

²³ Mecruh: Yaralı. Bk. Devellioğlu, s. 711.

²⁴ Asem: Sağır. Bk. Devellioğlu, s. 54.

²⁵ Mariz: Hastalıklı. Bk. Devellioğlu, s. 694.

²⁶ Masru': Saralı. Bk. Devellioğlu, s. 697.

²⁷ Ahras: Dilsiz. Bk. Devellioğlu, s. 22.

²⁸ Mefluc: Felçli. Bk. Devellioğlu, s. 716

²⁹ Âlil: Kör, sakat, hasta. Bk. Devellioğlu, s. 36.

³⁰ Ebkem: Dilsiz. Bk. Devellioğlu, s. 235.

³¹ Ma'zur: Özürlü. Bk. Devellioğlu, s. 705

8. Askerlik Hizmetini Yerine Getirenler ve Tımarlılar

Defterde kaydedilmiş halihazırda askerlik hizmetini yerine getiren kişi sayısı 174 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 4 firar, 3 de mahreç (ihraç edilmiş) kişi bulunmaktaydı. Askerlik hizmetini yerine getirenlerden 78 kişi “mansure’de”, 75 kişi “redif” olarak kaydedilmiştir. Bunlar haricinde tespit edilen diğer askeri görevliler; mansure’de topçu(5), redif çavuş(4), redif saka(2), redif onbaşı (2), mansure’de onbaşı(2), asitane’de topçu(2), mansure’de imam, mansure’de saka, asker-i hassa, asker-i hassa topçu idi.

Defter dâhilinde kaydı tutan kişiler arasında tımarlılara da rastlanılmıştır. Tespit edilen kayıtlara göre tımarlı süvari sayısı 38, tımarlı mütekaüdü 9, tımarlı süvari onbaşı 1, tımarlı 1 ve tımarlı süvari kaydında 2 kişi yer almaktaydı. Kaza dâhilindeki tımar gelirleri, kazada ikamet eden veya kaza dışındaki kimselere tahsis edilmişti. Buna göre kaza dâhilinde tımar verilen aileler Hamzaoğulları, Melik Şerifoğulları iken kaza dışında en fazla tımar geliri Kemah sakinlerine verilmiştir. Özellikle Kemah hanedanından Sağırzade Hüseyin Bey ile Kemah Kalesi Muhafızlarına pek çok yerin geliri tahsis edilmişti. Bunların dışında 2 karye gelirleri de türbeye gelir olarak aktarılmıştı. (Sultan Melik Mengücek Gazi’nin³² ve Seyyid Sinan Efendiel-Aziz’in³³ türbelerine tahsis edilmiştir.), devlet görevlilerine ve çevre bölgelerden kimselere tahsis edilmiştir.

9. Nüfus Hareketleri

İncelenen nüfus defterine göre Refahiye kazası dâhilinde en eskisi 1224 tarihli olmak üzere, defterin tutulduğu 1256’ya kadarki nüfus hareketlerinin kaydı tutulmuş ve toplam 963 nüfus hareketi tespit edilmiştir. Bunların 17 tanesi Refahiye kazasına dışarıdan gelen nüfus iken geri kalan 946 nüfus hareketi ise Refahiye’den sair bölgelere göç edenlerin kaydıdır. Bunların içerisinde 6 mefkud (kayıp) ve 1 de firari kaydı bulunmaktadır.

Bununla birlikte Refahiye kazasından göç eden ahalinin 35 farklı yeri tercih ettiğine rastlanılmıştır. Bu tercihlerin başında 773 kişinin gitmiş olduğu İstanbul gelmekteydi. Ancak İstanbul’a gidenlerden 495 kişi defterde Asitane’de, 278 kişi ise Dersaadet’e refi şeklinde kaydedilmiştir. Geri kalanları çoğu ise Suşehri, Karahisar, Kuruçay ve Şiran gibi Refahiye kazasına yakın bölgelere olmuştur. Yine defterden tespit edildiği kadarıyla 3 kişinin eğitim amaçlı Refahiye kazasının dışına gitmiştir. Ayrıca kışlakçı olduğu için farklı bölgelere gidenler de vardır.

İstanbul’a gidenler için 3 farklı tabir kullanılmıştır. Bunlar, “Asitane’de” “Dersaadet’e refi” ve “Deraliye” dir. Asitane ve Dersaadet sık sık kullanılmışsa da Deraliye kullanımına sadece 3 kayıta rastlanılmıştır. Neden 3 farklı şekilde kayıt tutulduğu ile ilgili defterde bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak incelenen kayıtlarda görülmüştür ki “Dersaadet’e refi” şeklinde yapılan kayıtlar 1255-1256 gibi yakın tarihli kayıtlardır. Ayrıca “3 mah müddetle, 6 mah müddetle, tımar maslahatı için” gibi birkaç açıklama bulunmaktadır. Bu durum “Dersaadet’e Refi” şeklinde yapılan kayıtların kısa süreli veya geçici olarak yapılan göçleri kapsadığı; “Asitane’de” şeklinde yapılan kayıtların da kalıcı veya daha uzun süreli olan göç hareketlerini belirtmek için kullanıldığı izlenimini vermektedir.

³² NFS.d. 02617 vrk. 93.

³³ NFS.d. 02617 vrk. 292.

Sonuç

Doğu Anadolu'nun batısında ve Erzincan ile Sivas arasında yer alan Refahiye (Gercanis) Kazası, incelenen dönemde (1841 yılı) bugünkü Refahiye, İliç ve İmranlı ilçelerinin büyük kısımlarını ihtiva etmekteydi. O dönemde toplam 7.092 erkek nüfusun ikamet ettiği tespit edilen Refahiye kazasının demografik yapısı kozmopolittik olmakla birlikte, Müslüman nüfus toplam nüfusun %88'ini oluşturmaktaydı. Müslüman nüfusun dışında kaza dâhilinde 447 Rum, 309 da Ermeni erkek nüfusu yaşamaktaydı. Ahalisinin tamamına yakınının tarım ve hayvancılıkla meşgul olduğu Refahiye'de 1841 yılında 810 erkek nüfus rençberlik, 786 kişi çiftçilik ve 57 kişi de çobanlık mesleğini icra ederek geçimini sağlamaktaydı. Bunun dışında çok az da olsa çerçilik, demircilik, kayıkçılık ve boyacılık gibi mesleklerin de kaza dâhilinde icra edildiğine rastlanılmıştır. Ayrıca kaza ahalisinin genelini dini ve örfi gelenekten gelen *molla*, *hacı*, *efendi* ve *hafız* gibi lakapların yanı sıra *çavuş*, *tımarlı*, *tatar*, *kürt*, *elmacı* gibi askeri, ırki ve mesleki birtakım unvan ve lakapları kullandıkları da olmuştur. Ayrıca Müslüman ahalinin genelini esmer olarak betimlendiği defterden aynı zamanda halkın genelini orta boylu olduğu da saptanmıştır. Bununla birlikte Gayrimüslim erkek nüfusun yarısından fazlası kır sakallı olup orta boylu idi. Bu durum Gayrimüslim genç nüfusun dışarıya yoğun göç vermesiyle alakalı idi. O dönemde Osmanlı coğrafyasının hemen her bölgesinde sıkça karşılaşılan hastalık ve özür durumları Refahiye'de de sıkça görülmekteydi. *Arec*, *meftuk*, *yekçeşm*, *a'ma*, *asem*, *mariz* ve *masru* gibi hastalık ve engelli durumları bunların başında gelmekteydi. Refahiye'de askerlik çağına gelmiş erkek nüfusun genelde *mansure* ve *redif* olarak vatani hizmetlerini ifa etmekteydiler. Ayrıca incelenen dönemde yoğun bir dış göç olgusunun yaşandığı Refahiye (Gercanis) kazasında, erkek nüfus genelde iş bulmak ümidiyle İstanbul'u tercih etmişti.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA. NFS.d.2617

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akyel, Salih-Sertel, Savaş, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği”, *Journal of History and Future*, C. 1, S. 1, Aralık 2015, s.78-98.

Başibüyük, Adem, “Gercanis ve Kuruçay Kazalarının XVII. Yüzyıl Ortalarındaki Nüfus ve Yerleşme Özellikler”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 17, S. 28, 2012, s. 85-104.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası (3. Baskı), Ankara, 1978.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2009.

Güneş, Mehmet, “Osmanlı Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 8, S. 15, Kış 2014, s. 221-240.

Kaplanoğlu, Yücel, *Refahiye'nin Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2009.

Köse, Muhammed, *Kayseri Şehri (1830-1840)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2015.

Saylan, Kemal, “XIX. Yüzyılda Gümüşhane Sancağı'nda Yaşanan Gayrimüslim Göçleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.20, 2016, s. 275-292.

<http://www.lugatim.com/s/kavas> (Erişim Tarihi: 29.10.19)

<https://www.refahiye.bel.tr/belediye/1/Coğrafi+Konum> (Erişim Tarihi: 29.10.19)